

Open Monu menten dag

KASTEEL DE BIST KESSEL

een kasteeldomein 'Tussen Twee Nethes'

Een uitgave n.a.v. Open Monumentendag 2024

Voorwoord

In heel Vlaanderen worden op 8 september de deuren van monumenten opengezet voor erfgoedliefhebbers. Na een succesvolle Open Monumentendag van 2018 bieden we vandaag opnieuw de gelegenheid om Kasteel de Bist, een kasteeldomein gelegen “Tussen Twee Nethes” te bezoeken.

Het thema van deze Open Monumentendag is ‘En route!

Al eeuwenlang zijn mens en samenleving voortdurend in beweging en dat laat zijn sporen na. Routes ontstonden spontaan, wegen en verbindingssassen werden aangelegd en nieuwe transportmiddelen deden hun intrede.

Over Kasteel de Bist, één van de vele monumenten langsheen bekende routes, zijn heel wat verhalen te vertellen. Wat heeft een spoorweg te maken met het kasteel? Waarom ligt er een eeuwenoude dreef vlak naast een voormalig militair oefenterrein en waarom precies op die plek? Wat is er allemaal gebeurd en wie heeft er gewoond? En waar komt de grote variatie boomsoorten in het park vandaan, nu houtig erfgoed...

Vandaag reizen we met u door de tijd en ontdekken de rijke geschiedenis die het kasteel gemaakt heeft tot wat het nu is. De werkgroep rond OMD wenst een boeiende dag toe!

Bieke Balus
Klantenadviseur cultuur & erfgoed

Rudy Van Nunen
Voorzitter werkgroep OMD

Luc Luyten
Schepen van cultuur

Kasteeldomein De Bist

Dit mooie domein ligt in Kessel, dicht tegen de gemeentegrens met Lier, in het gebied 'Kloosterheide'.

Het authentieke goed lag in een inzinking van het terrein, tussen de iets hoger gelegen rug naar de Grote Nete toe en het oorspronkelijk -eveneens iets hoger gelegen- heidegebied van Kloosterheide richting Kleine Netebeemden. Hier begon de duinenrij Kessel-Kasterlee. Naast de Vredestraat bevond zich de eerste duin.

Het 39ha grote domein van de Bist werd door de aanleg van het trein-spoor naar Herentals-Turnhout (in 1855) haast doormidden gedeeld, tot grote frustratie van de toenmalige eigenaars, de familie Gamard.

Vermoedelijk is het hof ontstaan in de 17de eeuw als voorname schranshoeve, oorspronkelijk gelegen tussen twee rechthoekige vijvers. Het kasteel is gebouwd naast de hoeve. In de 19e eeuw werd de open ruimte hiertussen dichtgebouwd. De toren dateert van omstreeks 1880.

Het park

Zoals het domein er nu uitziet, wordt het volledig omringd door twee vijvers, die onderling door een brede gracht met elkaar verbonden zijn. Twee bronnen houden het water van de vijvers op peil met een natuurlijke afvoer via de Wolfsbeek naar de

Zicht op het park

De Gloriette

De Bist (voorgevel) anno 2018

Kleine Nete.

Op een eilandje, door een bruggetje verbonden met de rest van het domein, staat een koepelvormig prieel, ook wel 'gloriette' of theekoepel genoemd. Het werd gebouwd omstreeks 1922 door rotsbouwkundige Arthur Tondeleir.

Het park is gekenmerkt door enkele unieke boomsoorten zoals de tulpenboom en een mammoetboom. Een groteske beuk houdt de wacht bij de brug die toegang geeft tot het hof. Het gedeelte van de vroegere dreef, dat bewaard bleef na de verkaveling, wordt geflankeerd door oude wilgen en naast de vijver groeit een zwarte els.

Op de zijkant van de brug is nog een datumsteen met verwijzing naar het jaartal 1747 terug te vinden.

Toegangsbrug tot het domein

De Bist (zijgevel) anno 2018 met vijver

Het indrukwekkende park

Historiek kasteel De Bist: Van schrans tot kasteel (17de tot 19de eeuw)

Aan het hof

1. ETYMOLOGIE

De naam 'bist' wijst van oudsher op een open ruimte binnen een bewonerskern, een plaats waar biezen (een gewas dat in water groeit, veelal gebruikt voor vlechtwerk) groeien en/of een drinkplaats voor dieren was.

2. ONTSTAAN VAN DE BIST

17de Eeuwse kaarten (Kaarten van Naudin) vertonen grachten rond de hoeve of schrans.

3. OUDSTE VERMELDING

De oudste bron waarin we een verwijzing vinden naar het 'Hof De Bist', dateert van het einde van de 17de eeuw. De Lierse Jonkheer Jan Robert de Hoves des Estiennes (1627-1707) wordt vermeld als eigenaar van het "Hof de Bist te Kessel onder den Byvanck van Lier".

4. EERSTE VERBOUWINGEN

In 1739 komt het domein in handen van de Mechelse familie Verhocht. Zij zijn de eerste eigenaars die

Kaart van Naudin - 1703

Kaart van Naudin - 1726

verbouwingen aanbrachten aan het hof. Het jaartal 1743 in de zuidgevel van het kasteel maakt duidelijk dat zij opdracht gaven voor de bouw van het hoofdgebouw tegen de vijver.

5. DE VIJVERS

In 1828 kwam het domein in het bezit van de familie Van der Smissen - Van den Berghe. Het kadaster vermeldt dat deze het 'Hof de Bist' heeft aangelegd. Jan Franciscus Van der Smissen was verantwoordelijk voor het aanleggen van de vijvers met hun gekende grillige vorm en de gracht die de waters verbindt. Deze

verandering maakte het eiland, waarop het kasteel zich bevond, heel wat groter en is tot op de dag van vandaag onveranderd gebleven.

Kaart primitief kadaster 1830-34

^ Plan Directeur (situatie 19de eeuw)

Kasteel De Bist POPP-kaart >
Kasteel De Bist huidig kadaster >>

6. MATEXI

In 1955 komt het domein in handen van de maatschappij Matexi. Alle gronden, bossen inbegrepen, werden verkaveld voor villabouw (ook nog in 1971). Het kasteel werd verhuurd als feestzaal/café. Van het oorspronkelijke domein 'De Bist' blijft in hoofdzaak nog enkel het 'eiland' met het kasteel en zijn bijgebouwen over.

In de omgeving

7. FRANSE/SPAANSE LINIE

Op de meeste 18de eeuwse streekkaarten (zoals de Frickxkaart uit 1712) staat in de onmiddellijke omgeving van de Bist de 'Spaanse linie' getekend.

Karel II, koning van Spanje, was zonder troonopvolger na te laten, in 1700 overleden. Met zijn goedkeuring was het geregeld dat na zijn dood, Frankrijk in het bezit zou komen van onze gewesten. Spaanse en Franse troepen organiseerden samen één front. Er werd op gerekend dat het geschil in de Spaanse Nederlanden, dus hier bij ons, zou uitgevochten worden. In de omgeving van het 'Kappelleke' aan de Liersesteenweg, staan op enkele stafkaarten naast het jaartal 1709 twee gekruiste degens getekend. Dit herinnert aan een 'veldslag', een achterhoedegevecht dat hier tijdens de Successieoorlog geleverd werd.

^ Frickxkaart - 1712

Kessel-Statie

8. EIGENDOMMEN IN DE OMGEVING

Villa 't Hoenderpark

Deze villa was eigendom van de familie Gamard - Van den Berghe. Ze is ooit nog de woning geweest van pastoor Van Hove, de eerste pastoor (toen nog kapelaan) van Kessel-Statie en is gelegen op de hoek van de Marnixdreef met de Kriekenstraat (Lier).

In de gevel is een wapenschild verwerkt met de spreuk: 'Spes mea in Deo' wat zoveel betekent als 'Mijn hoop berust op God'.

Villa 't Hoenderpark

Kasteel Torenven

In 1893 koopt Arnold Gamard kasteel Torenven, in de volksmond ook wel 'het hofke van de kanunnik' genoemd. Hier woonde in 1793 kanunnik Du Marteau. Het kasteel werd in 1914 vernield, later kwam een villa in de plaats.

^ Wapenschild familie Gamard

< Kasteel Torenven

Oorlogsgeweld in en rond De Bist (20ste eeuw)

DEN GROOTEN OORLOG 1914-1918

Mobilisatie WO1

- Belgische legereenheden worden ondergebracht op Kasteel De Bist.
- Gevechtsstellingen met loopgraven en schuilplaatsen worden aangelegd in het park.

Begin oktober 1914

- Belgische troepen verlaten het Kessel. De Bist had niet in de vuurlinie gelegen en was dus nog intact.
- Duitsers nemen het kasteel in en stellen vast dat het interieur totaal vernield is.
- 2 Kesselse vrouwen moeten hiervan getuigen.
- Soldaten verblijven in de boerderij, officieren in het kasteel.

MOBILISATIE EN TWEEDE WERELDOORLOG

1939

- De Generale Staf van het Belgisch leger (onder leiding van generaal Six) verblijft op het kasteel.

Schootsvelden Fort Kessel - Depot de la guerre
1909

Samenkomst van Kesselse oudstrijders
aan kasteel De Bist - 1937

10 mei 1940

- Het kasteel wordt het hoofdkwartier van de 15de Infanteriedivisie, onder leiding van Luitenant-Generaal de Hennin de Boussu-Walcourt.
- Een Duits gevechtstoestel wordt neergehaald en de gevangengenomen bemanning wordt naar het kasteel overgebracht voor ondervraging.

11-12 mei 1940

- Nachtelijke aanval van een Duitse bommenwerper. Het kasteel wordt geraakt en het torendak en een gevel worden beschadigd.

DUITSE BEZETTING

27 november 1941

- Oprichting kamp 'vrijwillige arbeidsdienst voor meisjes', om meisjes op te voeden tot volwaardige echtgenotes en moeders.
- Op de Bist verbleven ongeveer 36 meisjes, geleid door een kampleidster en haar staf.
- Eind april 1944 wordt de organisatie opgedoekt.

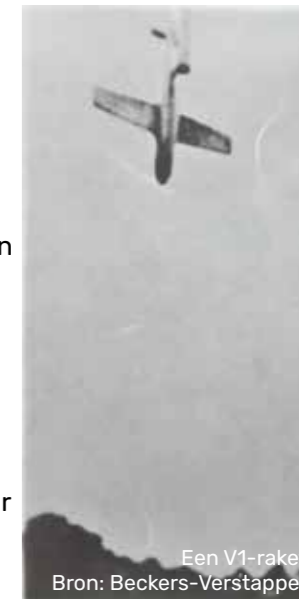
NA DE BEVRIJDING 1944-1945

Allerzielennacht van 1944

- Bominslag V1 aan de achterzijde van het kasteel. Van de honderdtal Engelse soldaten die hun intrek hadden genomen op het domein, worden er een aantal gedood. Het kasteel wordt grotendeels vernield.

6 maart 1945

- Opnieuw een bominslag van een V1. Gelukkig vallen er deze keer geen slachtoffers.

Een V1-raket.
Bron: Beckers-Verstappen

De meisjes van het VAVV krijgen buiten les.

Ook ontspanning was belangrijk.

WO II in beeld

Vlaamse Arbeidsdienst voor Vrouwen (VAVV): Deze organisatie had tot doel jonge meisjes uit alle lagen van de maatschappij te leren omgaan met elkaar d.m.v. handenarbeid. Discipline en strenge vorming waren een middel tot opleiding. Dit kwam tot uiting in vormingslessen, lichaamsoefeningen, optochten, kamp- en sport-

Op 'buitendienst' bij een gezin op het platteland.

Groepsfoto veldwerk

feesten. Na hun vormingsperiode gingen de meisjes in 'buitendienst' werken bij gezinnen op het platteland. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kreeg het kasteel twee Duitse aanvallen te verwerken. De eerste, in mei 1940 bracht slecht 'geringe' schade toe aan het torendak en een gevel. Bij de tweede aanval, op het einde van de oorlog, werden het kasteel en de bijhorende woningen grotendeels verwoest.

< De V1-inslag liet duidelijke sporen na.

Het verwoeste kasteel vanop afstand >

< De vernielingen op 02/11/1944

Achterkant van het kasteel en bijgebouwen >

< Ook het interieur van het kasteel werd volledige vernield bij de laatste Duitse aanval in 1944.

Van links naar rechts en van boven naar onder: de bad- en logeerkamer, de keuken, de traphal van de eerste naar de tweede verdieping, de inkomhal en de eetzaal

Verbouwingen en heropbouwen (20ste eeuw)

VERBOUWING VAN HET KASTEEL

In 1922 wordt het kasteel verkocht aan Henri Béliard. Hij laat in 1928 ingrijpende verbouwingen uitvoeren.

Architecten: Gommaar De Vos & Jan Smits (bestaande toren van architect Victor Durllet werd behouden)

Belangrijkste veranderingen:

- Rond- en boogvensters worden vervangen door rechthoekige ramen.
- De dakbalustrade verdwijnt.
- De sierlijke dakkapellen worden vervangen door modernere exemplaren.
- Het balkon boven de ingangdeur wordt verwijderd.

Het plan van architect De Vos (uit 1928) wordt behouden voor de wederopbouw van het kasteel. Het jaartal in het rondvenster van de toren wordt veranderd van 1928 naar 1948 bij het einde van de restauratiewerken.

Kasteel De Bist anno 2011 (Foto: Geert Gijsemans) >

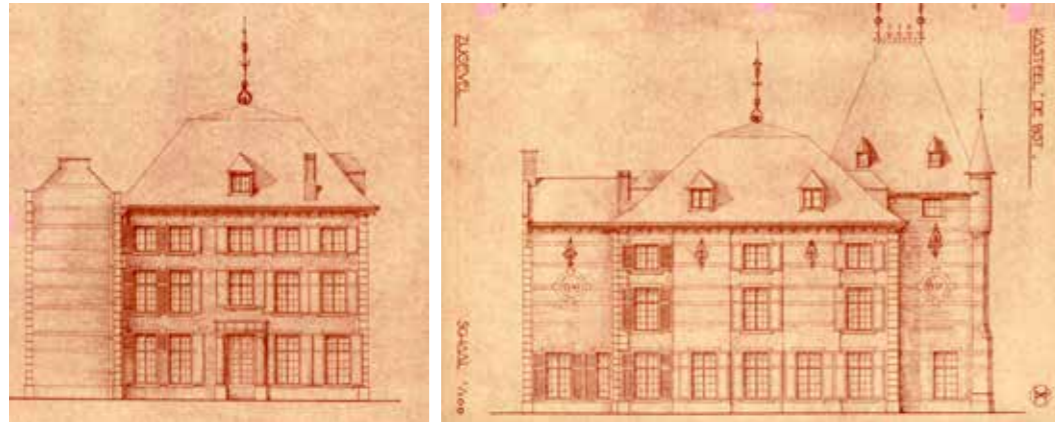
Plan architect De Vos - 1928: voorgevel kasteel (archief fam. Vingerhoets - De Vos) >>

Kasteel De Bist - 2de helft 19de eeuw

Het kasteel is oorspronkelijk opgetrokken in een neoclassicistische stijl. Bij de restauratie in 1928 worden veel ornamenten weggelaten en wordt het een eenvoudige Vlaamse traditionele baksteenstijl.

< De plannen van de zij- en achtergevel van het kasteel zoals ze werden uitgevoerd bij de restauratie in 1948. Archief: fam. Vingerhoets-De Vos

Het gebouw wordt echter niet gespaard van tegenslag. In 1955 komt domein De Bist in handen van Matexi. Het kasteel wordt verhuurd als feestzaal/café. Enkele jaren later, in 1960, wordt het torendak door een brand vernield. De toren zal nooit terug opgetrokken worden.

Wanneer het kasteel in 1962 verkocht wordt aan het Klooster van het Heilig Hart Lier, wordt er gestart met enkele noodzakelijke aanpassingswerken om de zusters te kunnen huisvesten: een deel van de hovenierswoning wordt omgebouwd tot een kapel, er wordt een lift voorzien en tegen het kasteel wordt een prefab vleugel opgetrokken met extra kamers en lokalen.

Precies 10 jaar later, in 1972, wordt de eigendomstitel gewijzigd in VZW Gasthuiszusters Augustinessen van Lier. Een laatste verbouwing komt er in 1988 bij de bouw van een nieuwe kapel.

Recente luchtfoto van domein De Bist

De Bist in beelden

Doorheen de jaren werden er wel wat postkaarten uitgegeven van het pittoreske kasteel. Wat hierna volgt is een kleine selectie...

Bewoners van De Bist

Domein De Bist kende heel wat verschillende eigenaars. We zetten ze even op een rijtje.

Fam. de Hoves des Estiennes	2de helft 17de eeuw (1ste verwijzing) - 1738
Fam. Verhocht - Caluwaerts	1739 - 1810
Fam. Taymans - de Ridder	1810 - 1814
Fam. De Graef - Van Meir	1814 - 1828 1814: 22ha
Fam. Van der Smissen - Van den Berghe	1828 - 1863 1854: 40ha
Fam. Gamard - Van den Berghe	1864 - 1922 1893: 79ha + Torenven
Fam. Béliard - Waffelaert	1922 - 1955 1922: 27ha verkoop
Matexi	1955 - 1962
VZW Klooster van het Heilig Hart Lier	1962 - 1972 1962: 5ha kasteel
VZW Gasthuiszusters Augustinessen Lier	1972 - 2021
Jeugdhulp Don Bosco	2021 - heden

Isabelle Waffelaert & Henri Béliard (1950)

^ De overlijdensberichten van dhr. & mev. Gamard en hun zoon Arnold

^ Doodsprentje Henri Béliard 17

Gasthuiszusters Augustinessen

Reeds in de 12de eeuw gingen ze van start met het O.L.V.-gasthuis als opvangplaats voor armen en zieken. Het was aanvankelijk gelegen aan de Pettendonk en werd nadien overgebracht naar de Berlaarsepoort.

In de 15de eeuw werd het O.L.V.-gasthuis omgedoopt tot St.-Elisabethgasthuis.

In 1873 werd geopteerd voor een nieuwbouw op de plaats van de Veldekens, de huidige Mechelsestraat.

Tijdens de tweede helft van de vorige eeuw leek een samenwerking tussen het Lierse H. Hart-ziekenhuis en het St.-Elisabethgasthuis noodzakelijk, wat in 1997 tot de totale integratie leidde.

In 2005 werden de ziekenhuizen en de eigendommen door de zusters overgedragen aan de vzw H.-Hartziekenhuis. Tot voor kort verbleef een tiental zusters nog in het kloostergebouw van het H.-Hartziekenhuis. Het gebouw was dringend aan renovatie toe. Gezien de hoge kostprijs werd besloten om het klooster te slopen. Midden december 2017

< Houten beeld van Sint-Augustinus, patroonheilige van de zusters, in de kapel

De kapel van het voormalige klooster te Lier

De kapel anno 2018

verlieten ze hun kloostergebouw op de campus van het ziekenhuis aan de Kolveniersvest in Lier om te verhuizen naar het ontmoetings-huis van de congregatie in kasteel De Bist te Kessel.

Tijdens een feestelijke zitting werd in het Hof van Beatrijs hulde gebracht aan de Gasthuiszusters Augustinessen van Lier. Na 850 jaar voorbeeldige ziekenzorg verlieten in december 2017 de laatste zusters de Lierse vestiging.

Jeugdhulp Don Bosco

Sinds maart 2021 is De Bist in handen van Jeugdhulp Don Bosco Antwerpen. In augustus van dat jaar verhuisde de afdeling Vreugdeborg van Mortsel naar Kessel. Een groter contrast tussen de voormalige en huidige locaties kan er bijna niet zijn: van de drukke appartementsjungle in Mortsel naar een oase van kalmte en groen, midden in een rustige wijk te Kessel.

De verhuis kon op korte termijn gerealiseerd worden omdat de annex van het gebouw zich, na wat opknappen, perfect leende tot de huisvesting van een leefgroep. Momenteel zijn de negen jongens en meisjes (van 6 tot max 25 jaar) van Vreugdeborg en hun begeleiders de voornaamste gebruikers van het domein.

Deze jongeren bevinden zich in een verontrustende opvoedingssituatie (VOS). Na een doorverwijzing door de Intersectorale Toegangspoort kunnen ze in Vreugdeborg terecht, waar ze samen met de begeleiders en hun gezin aan hun hulpvragen en doelen werken. Naast de unieke locatie is de werking van Vreugdeborg in de jeugdhulp ook uitzonderlijk vanwege het integrale aspect van de begeleidingen. De begeleiders staan immers niet enkel in de leefgroep, maar nemen ook de contextbegeleidingen voor hun rekening, hetgeen in de meeste residentiële voorzieningen door een apart persoon/team gedaan wordt.

Er wordt eveneens een traject zelfstandigheidstraining (kamertraining of studiowerking) aangeboden aan de jongeren die geen perspectief hebben om naar huis terug te keren. Door een grote focus op het inzetten en betrekken van zowel formeel als informeel netwerk, trachten de begeleiders een zo goed mogelijk antwoord te bieden op de noden van de jongeren en de gezinnen. Hierin biedt het kleine Kessel meer mogelijkheden dan het afstandelijke Mortsel,

We hechten veel belang aan huiselijkheid, aangezien jongeren hier vaak lange tijd verblijven. Zowel de indeling als de inrichting zijn erop gericht om rust en ontspanning te creëren.

Wat brengt de toekomst?

We zullen optimaal gebruik maken van de het domein en de gebouwen van kasteel De Bist. Daarom zullen we het kasteelgebouw, met financiële steun van Vipa, verbouwen zodat de jongeren van Vreugdeborg daar hun intrek kunnen nemen (ipv in de annex) en de leefgroep van Beukenhof in Lier ook hier naartoe kan verhuizen. Tegelijk voorzien we opvangmogelijkheden voor volledige gezinnen, zodat we een breuk tussen de jongere en zijn/haar gezin kunnen voorkomen en volledige gezinnen intensief kunnen begeleiden.

We zijn reeds begonnen met dit laatste om te zetten in de praktijk. Zo zal het apart huisje op het domein – de verblijfswoning van de pastoor onder de vorige eigenaars – omgebouwd worden zodat we hierin een gezin kunnen opvangen. We hopen eind 2024 hiermee klaar te zijn en met de nieuwe werking te kunnen starten.

DANK AAN:

Rudy Van Nunen en Marc Verreydt voor hun eeuwige enthousiasme,
onvoorwaardelijke steun en onuitputtelijke bron van informatie.

Pieter Mertens en Els De Herdt van Jeugdhulp Don Bosco - Vreugdeborg vzw
voor hun sympathieke medewerking en het openstellen van hun (t)huis.

de medewerkers & gidsen:

Hugo De Bot, Joris De Bruyne, Jos Peeters, Staf Peeters, Kristof Verreydt,
Kim Campforts, Glenn Dekkers, Elke Van Severen, Natuurpunt De Wielewaal
... en iedereen die een handje heeft toegestoken!

Lokaal bestuur Nijlen:

Bieke Balus

Foto's, bronnen & info:

Joris De Bruyne
Archief Marc Verreydt - Archief Rudy Van Nunen
De Bist te Kessel - Van hof tot kasteel (2001) - Frans Lens
De Poemp - Nijlens heemkundig tijdschrift (1981 - 2022)
Salvator - Kessels Cultureel tijdschrift (1972 - 1982)
Erfgoedbank Kempens Karakter
Erfgoedkring Tussen twee Nethes
IOED erfgoedcel Berg en Nete
Familie Vingerhoets - De Vos

